

ПРОСТОРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВНИХ ЯВИЩ У ДІАХРОНІЇ: ТРАЄКТОРІЯ ЇХ ВИВЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.161.2'0'28'37

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).10–18

Багнюк Н. Просторові характеристики мовних явищ у діахронії: траєкторія їх вивчення в українському та слов'янському мовознавстві; кількість бібліографічних джерел – 40; мова українська.

Анотація. Актуальність реконструкції мовного ландшафту з увагою до поширення лінгвальних одиниць у мовному континуумі минулих століть не викликає сумнівів. Такі відомості дають змогу не лише виявляти й досліджувати генезу мовних явищ, іншомовні впливи, міжмовні контакти, міждіалектні взаємовпливи, а й загалом простежити особливості взаємодії лінгвістичних, соціальних та культурно-історичних явищ у певному часовому відтинку. Особливу наукову цінність має географічна проєкція лексичних одиниць із писемних пам'яток конкретного періоду, даючи змогу глибше пізнати семантичну структуру слів, що сформувалася під впливом лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Датовані й локалізовані в просторі писемні пам'ятки, «свідки» функціонування мови в конкретному часі й просторі, потрапляючи в поле зору лінгвістів, здатні оприятити важливу для пізнання мовного буття інформацію. У статті авторка поставила собі простежити еволюцію лінгвістичних ідей (в україністиці і загалом у славістиці) щодо вивчення просторової поведінки мовних явищ у діахронії на підставі даних із писемних пам'яток та виявлення діалектної доміанти давніх локалізованих і анонімних пам'яток. Простежено тривалу традицію застосування прийому безпосереднього зіставлення мовних рис давніх текстів із відповідними рисами сучасного говору чи групи говорів (праці І. Свенціцького, І. Огієнка, І. Панькевича, С. Бевзенка, І. Керницького, О. Горбача, І. Чепіги, В. Німчука та ін.), викристалізування ідеї історичного лінгвокартографування, себто створення діахронійного атласу української мови, який дав би змогу розкрити взаємозв'язки різних елементів мовної системи в різні періоди (Й. Дзендзелівський), вивчення мовного буття засобами лінгвістичної географії в працях сучасних лінгвістів (П. Гриценко, Л. Коць-Григорчук, В. Мойсієнко, Б. Осовський та ін.). Системне опрацювання даних із писемних пам'яток із проєкцією цих даних на лінгвістичну мапу створює умови для аналізу структурних різновидів мовних фактів та історії мовних явищ, для виявлення місць виникнення явищ, осягнення специфіки їх розвитку, закономірностей функціонування, змін території поширення.

Ключові слова: писемна пам'ятка, мовні риси, історична діалектологія, лінгвістична географія, географічна проєкція мовних явищ, діалектний простір, діалект.

Постановка проблеми. Вивчення мовного буття в його історичній ретроспективі можливе передусім на підставі мовних фактів, почерпнутих із пам'яток писемності, «наукова цінність яких визначається насамперед їх часовою близькістю до досліджуваних діалектних процесів і мовних явищ», зазначає Г. Півторак й акцентує на тому, що «для дослідження етно- й глотогенезу східних слов'ян, зокрема й українців, принципове значення [...] мають насамперед принципи добору необхідного й достатнього кола джерел і способи їх наукової інтерпретації» [Півторак 2015, с. 7–9]. Саме тексти дають змогу простежити особливості взаємодії лінгвістичних, соціальних та культурно-історичних явищ, які тривали в часі й локалізувалися в просторі. Час і простір здатні надати мовному явищу багатовимірності, створюючи умови для вивчення його еволюції, трансформації чи нівеляції у плинності мовного буття. Шлях від фіксації мовної риси в писемній пам'ятці до її локалізації у мовному (діалектному) просторі – складний дослідницький алгоритм, і те, в який спосіб (способи) й за допомогою якого дослідницького арсеналу методів, засобів та інструментів його опрацьовано в українському та слов'янському мовознавстві, важливе для розуміння перспективи студій такого типу.

Аналіз досліджень. Вивчення історичного розвитку мовних явищ у часі та просторі має в

українському мовознавстві тривалу традицію: славісти світового рівня, історики мови й діалектологи І. Свенціцький, І. Огієнко, Л. Гумецька, І. Панькевич, І. Керницький, В. Німчук, І. Чепіга, Д. Гринчишин та ін. заклали своїми працями надійний фундамент для розвитку українського діахронійного мовознавства. Студії українських лінгвістів над мовою писемних пам'яток з української етнічної території, зокрема з фокусом на їх діалектній доміанті, активізувалися у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. С. Гриценко систематизувала їх у своєму дослідженні про локальний маркер у документах др. пол. XVII–XVIII ст., справедливо зазначивши, що «ці праці різняться різновекторністю дослідження мовного матеріалу та критеріями його характеристики» [Гриценко 2020, с. 110–111]. С. Гриценко аргументує потребу застосування текстуального підходу до аналізу рукописної документальної спадщини, який «розкриє структурно-типологічну неоднорідність пам'яток, дасть змогу реконструювати vs озвучити «живе» українське народне мовлення, а відтак – відтворити мовний світ українця за різними параметрами: соціальними, професійними, територіальними etc.» [Гриценко 2020, с. 122].

Ідею Ф. де Сосюра про системність і неоднаковість мови вздовж вертикальної (часової) і горизонтальної (просторової) осі, про діалектне мовлення як систему систем, про здатність діалектного

простору відображати етапи мовної еволюції розвинули у своїх працях із теорії лінгвістичної географії представники *московської школи лінгвогеографії*, зосередженої на роботі із Загальнослов'янським лінгвістичним атласом [Аванесов 1952; Аванесов, Бернштейн 1959], українські лінгвісти Ф. Жилко – засновник *української школи лінгвогеографії* [Жилко 1970; 1980], А. Залеський, Т. Назарова, І. Матвіяс, Я. Закревська, М. Онишкевич, Д. Бандрівський, П. Приступа та ін. її представники. Окреме місце у плеяді мовознавців належить Й. Дзендзелівському [Дзендзелівський 1969; 1970; 1981], який одним із перших обґрунтував потребу залучення до студій над історією мовних явищ засобів, методів і прийомів лінгвістичної географії. Комплексний погляд на еволюцію українського діалектного простору властивий працям Л. Коць-Григорчук [Коць-Григорчук 2002; 2011; 2013]. На сучасному етапі значний поступ у цьому напрямі мовознавства відбувся завдяки фундаментальним працям П. Гриценка [Гриценко 1993; 1994а; 1994б; 2003; 2014].

Мета статті – простежити еволюцію ідей передусім українських, а також російських, польських, білоруських лінгвістів щодо можливостей вивчення просторової поведінки мовних явищ у діяхронії на підставі даних із писемних пам'яток та виявлення діалектної домінанти давніх локалізованих і анонімних пам'яток.

У статті застосовано описово-аналітичний та метод моделювання системи наукових ідей задля увиразнення етапів у розвитку теорії і практики обраного для дослідження вектора мовознавчих студій.

Виклад основного матеріалу. Виявлення діалектної основи давнього тексту – складна й часто суперечлива дослідницька проблема, і передусім тому, що лінгвісти й історики-медієвісти, за влучним висловом Н. Яковенко, не мають шансів безпосередньо «поставити минулому запитання». До цілого комплексу проблем слід додати й «нерівномірний розподіл писемних пам'яток із географічного й часового поглядів, переважно пізні копії, замість первісних оригіналів, їхня старослов'янська (згодом – церковнослов'янська) мова, потужний струмінь якої виступає навіть у давній світській писемності, усталені форми письма й традиційна орфографія» ускладнюють уявлення про живе мовлення їхніх авторів [Півторак 2015, с. 9–10].

Учені сходяться в думці, що в мові писемних пам'яток є особливості, що їх свідомо, а здебільшого несвідомо привніс автор / переписувач, будучи репрезентантом певного діалектного оточення та середовища (консервативне церковно-монастирське чи демократичне судово-канцелярське). Відтак текст – традиційно-канонічний чи вільно індивідуалізований стає для дослідників «доказом» рівня освіченості автора та місця здобуття освіти і навіть може скласти уявлення про вдачу автора: чи наслідує він випробувані часом писемні традиції, чи дотримується тексти церковнослов'янського правопису, відтворюючи тексти Святого Письма, учительних Євангелій, і, навпаки, слідує правописній моді у творах світської літератури, насичуючи рукописи нововведеннями,

іншомовними елементами, унікально-авторськими новотворами тощо. Живомовна стихія доволі впевнено, відповідно до реформаційних ідей, проникала до текстів, церковно-релігійних у тому числі. Для прикладу, текст пам'ятки проповідницького жанру поч. XV ст. з умовною назвою «Страсті Христові» анонімного автора Данила, ймовірно, вихідця з мовної стихії, яку сьогодні окреслює південно-західне наріччя української мови, репрезентує той тип церковнослов'янсько-української несиметричної диглосії, коли автор обирає мовний код залежно від змісту повідомлення: новозавітній сюжет відтворює традиційною церковнослов'янською мовою української редакції з дотриманням відповідних правописних норм, натомість власні міркування, повчання й коментарі (відступи від сюжету пасійного оповідання) у тому ж таки творі вербалізує мовою свого повсякденного спілкування, щедро маркуючи її різноманітними засобами емоційного підсилення й увиразнення [Багнюк 2016].

Ціла когорта вчених, дослідників мови рукописів і стародруків, керуючись постулатом про відносну сталість мови етносу на певній території впродовж багатьох століть за умови неперервності етнокультурного розвитку, відсутності великих переміщень населення, посилення міжетнічних контактів або асимілятивного наступу мови-агресора, вважає, що географія сучасних мовних явищ є проекцією цих явищ у минулому. Г. Півторак, покликаючись на Л. Залізняка, стверджує, що «завдяки неперервності розвитку зберігається генетичний зв'язок між окремими фазами розвитку культури та мови [...] етнічного організму протягом усього його життя», і далі: «від середини I тис. н. е., тобто безпосередньо від розпаду праслов'янської етномовної спільності [...] на українських етнічних землях [...] розвивався один етнос, який від часів пізнього середньовіччя має назву українського» [Залізняк 1997, с. 66–67; Півторак 2015, с. 15–16]. Цієї позиції дотримується дослідниця еволюції українського діалектного простору Л. Коць-Григорчук, ствержуючи, що «українська мова як мова здавна землеробського населення має свою історичну глибину, свої дуже давні діалектні утворення», а пам'ятки історії мови «з'явившись колись в українському мовному просторі, [...] до сьогодні не втратили здатності локалізуватись у ньому» [Коць-Григорчук 2002, с. 139].

У відомих історико-лінгвістичних працях І. Свенціцького, І. Огієнка, І. Панькевича, С. Бевзенка, І. Керницького, О. Горбача, І. Чепіги, В. Німчука, О. Купчинського, Д. Гринчишина та ін., зокрема й у тих, що спрямовані на визначення мовної (діалектної) належності писемних пам'яток різних періодів і жанрів, уже понад століття застосовувано прийом безпосереднього зіставлення мовних рис давніх текстів із відповідними рисами сучасного говору чи групи говорів. Такі дослідження дають змогу локалізувати тексти в українському діалектному просторі, виявити лінгвальні особливості, що домінували в кожному періоді на певній території. Студіюючи мову українських ділових документів XIV і наступних століть, Л. Булаховський навіть висно-

вус: «Ми маємо абсолютно надійні дані не тільки для локалізації, а навіть, сказати б, для *індивідуалізації* (курсив – Н.Б.) матеріалу» [Булахівський 1956, с. 37].

Питання територіально-діалектної належності українських писемних пам'яток XVI–XVII ст. уперше актуалізоване в працях І. Керницького, зокрема в монографії «Система словозміни в українській мові (на матеріалах пам'яток XVI ст.)» [Керницький 1967]. Опрацьовуючи локалізовані джерела з різних теренів української етнічної території – Бойківщини, Лемківщини, Закарпаття, Волині, Наддністрянщини, Наддніпрянщини, учений використовує для зіставлення матеріал цілого спектру синхронічних діалектологічних досліджень окремих діалектних обширів (здебільшого на матеріалах діалектологічних експедицій першої половини й до середини XX ст.). З властивою йому дослідницькою відвагою І. Керницький у висновку своєї студії розмежовує засвідчені в опрацьованих пам'ятках із Галичини та з Волині, Київщини й Чернігівщини флексії, реконструюючи мовний ландшафт цих теренів [Керницький 1967, с. 279–285].

У контексті лексикографічного опрацювання української мови ранньомодерного періоду для фундаментального «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» діалектну основу мови низки ключових текстів тривалий час досліджував Д. Гринчишин. Учений звертає увагу, що тексти досліджуваних пам'яток різною мірою відбивають вплив діалектного мовлення їх авторів, що зумовлене низкою чинників (жанр тексту, умови його виникнення й призначення, рівень і місце здобуття освіти автора), у тому числі й територіальною належністю: «найбільшу кількість мовних рис, співзвучних з відповідними діалектними рисами сучасних українських говорів, фіксують пам'ятки ділового письменства, що походять із сільських канцелярій (акти села Одрехови), покрайні записи на церковних книгах, рукописні учительські Євангелія, інтермедії, народні пісні. [...] Найбагатше відбиті діалектні особливості у пам'ятках, писаних на території Закарпаття і Надсянщини, дещо менше – у пам'ятках, що походять з території Галичини і Волині, і найменше – у пам'ятках з території Центральної України» [Гринчишин 1983, с. 14 – цит. за Гриценко 2020, с. 111]. У статті «Писемні пам'ятки XVI – п.п. XVII ст. як джерело вивчення українських діалектів» учений систематизує власні спостереження за фонетичними, граматичними й лексичними рисами мови давніх текстів із різних територій, виявляючи унікальні мовні риси цих пам'яток і відповідно групує їх за діалектною належністю [Гринчишин 2001]. Названі праці, без сумніву, створюють імпульси для подальших пошуків і локалізацій в українському діалектному просторі збережених в Україні та за її межами давніх рукописів і друків, авторами яких були відомі й невідомі українці.

Дослідження початку XXI ст. засвідчили удосконалення методики: зібрані дані про писемну пам'ятку співвідносять з відомостями про місця

побутування рукопису чи стародрука (провенієнції), до уваги беруть мовні риси пам'яток тієї самої часової та територіальної належності, а також відомості з історії, історичної географії, археології, результати діалектологічних досліджень сучасного стану та історії відповідних говорів [пор. Аванесов 1952, с. 27], і, що надважливо, для студій було більшою чи меншою мірою залучено дані Атласу української мови, автори карт, легенд і коментарів до карт якого дотримувалися принципу історизму як основного критерію інтерпретації діалектного матеріалу (про перспективи використання загальнонаціонального атласу йтиметься далі), вважаючи, що діалектний простір народу відображає історію його мови [Див. для прикладу: Німчук 1997; 2007; Чепіга 2001; Гринчишин 2001; Коць-Григорчук 2002; Мойсієнко 2018; Багнюк 2011 та ін.]. Комплексне вивчення кожної писемної пам'ятки дає змогу відмежувати в її тексті написання, що відображають живе тогочасне мовлення, від написань, властивих т. зв. традиційній книжно-писемній мові, доповнить новими узагальненнями українську історичну діалектологію, реконструюючи елементи лінгвогеографічного ландшафту минулих епох.

Український і білоруський мовознавець П. Бузук одним із перших в українському мовознавстві утвердив думку, що «історичне студювання мови повинно по змозі йти з географічним дослідженням окремих процесів у минулі часи» [Бузук 1932, с. 469], обґрунтував методологічні засади лінгвогеографічних студій [Бузук 1931; 1932], які детально проаналізувала в низці публікацій О. Голуб, дійшовши висновку, що географічна параметризація лінгвістичних процесів стала пріоритетною на протигагу вивченню мовних особливостей певної окресленої території [Голуб 2006].

Й. Дзендзелівський своїми студіями [Дзендзелівський 1965; 1970; 1981; 2000 та ін.] значно поглибив мовознавчий напрям, яким синтезовано дані лінгвістичних атласів і відомості про історію мовних фактів; дослідник стверджує, що «географія мовного явища зумовлена його історією. Тому докладна інформація про просторове розміщення мовного явища у вигляді географічної проєкції чи лінгвістичної карти нерідко дає ключ для виявлення ряду загадкових питань його історії» [Дзендзелівський 1965, с. 20]. У праці «Лінгвогеографічний аспект у дослідженнях з історії мови» Й. Дзендзелівський висловив ідею історичного лінгвокартографування, створення діахронічного атласу української мови, який дав би змогу розкрити взаємозв'язки різних елементів мовної системи в різні періоди; характеризувати її стан у певну епоху; ця праця, як зазначив учений, продемонструвала б в усій природній складності еволюції мовної системи – від періоду до періоду [Дзендзелівський 1970, с. 30]. Дослідник вказує на необхідність вивчення окремих хронологічних періодів історії мови при якнай докладнішому врахуванні всіх без винятку місцевих різновидів мовних явищ та їх варіантів, тобто в застосуванні лінгвогеографічного аспекту; вивчення історії мови засобами лінгвістичної географії, на його думку,

може мати такий алгоритм: а) монографічний опис із наведенням мовних явищ з огляду на їх територіальне виявлення і відповідною інтерпретацією; б) укладання історичних лінгвістичних карт та їх коментування; в) вивчення груп говорів у певні періоди. Автор наголошує, що історичне лінгвістичне картографування можливе лише на підставі датованих і територіально локалізованих пам'яток, при тому їх має бути достатньо велика кількість. Наслідком таких студій можуть стати узагальнення та висновки щодо генези та еволюції певного мовного явища в певні історичні епохи, взаємозв'язки його з іншими явищами [Дзендзелівський 1970].

Лінгвістична атрибуція текстів минулого дає змогу «почути» голос писаря / переписувача тексту, реконструювати його мовну (діалектну) особистість і окреслити мовно-культурну картину світу. Лінгвогеографія, на думку С. Бернштейна, – це той резерв, який виводить вивчення історії мов слов'янських народів на новий етап [цит. за: Демина 1995, с. 84]. Сам текст може стати «інформантом» для лінгвіста, якщо його дослідити за питальником лінгвістичного атласу: «Широке зіставлення карт лінгвістичного атласу з іншими джерелами (писемними пам'ятками різних періодів, діалектологічними дослідженнями й матеріалами, топонімійними відомостями тощо), без сумніву, дасть новий і достатньо надійний матеріал для відтворення правдивої історії народної мови» – ця думка належить С. Бернштейнові, уперше її опубліковано в статті вченого «Актуальные вопросы изучения истории болгарского языка» (1983) [цит. за Демина 1995, с. 75 перекл. – Н. Багнюк]. Є. Дьоміна, дослідниця з наукової школи С. Бернштейна, застосувала цю методику для просторової параметризації писемної пам'ятки болгарської мови XVII ст.: розписаний за питальником сучасного лінгвістичного атласу діалектний матеріал, засвідчений у досліджуваному тексті, послідовно співвідноситься з даними ізоглос сучасних карт – окремо кожна діалектна риса. Укладені карти дали змогу відмежувати території, жодною мовною рисою не пов'язані з діалектною базою тексту пам'ятки. Оскільки конфігурації сучасних ізоглос властива широка амплітуда, виникає змога карта за картою звужувати обшир можливої локалізації діалектної бази тексту. Накладання карт дасть змогу виокремити ареал, де могли в минулому співіснувати виявлені діалектні риси [Демина 1995, с. 78]. Удосконалені підходи до лінгвогеографічного аналізу мовного матеріалу давнього тексту окреслюють ступінь його лінгвістичної інформативності і спонукають до пошуку відповідей на запитання: чи перебуває мова пам'ятки в однозначній відповідності з певним комунікативним утворенням часу її створення? Яка територіальна локалізація і статус цього утворення? Чи діалектні риси, властиві досліджуваному тексту, виявляють на лінгвістичній карті нашаровані один на одного ареали свого поширення? [Демина 2005, с. 16].

В українському мовознавстві нову візію синтезу діалектології та історії мови репрезентують теоретичні й практичні напрацювання в лінгвогеографії

із властивим їй сприйманням діалектного простору в його цілісності [Коць-Григорчук 2013, с. 9]. Л. Коць-Григорчук влучно зазначає: «Сучасні лінгвогеографічні дослідження дозволяють стверджувати, що життя мови з його динамікою, елементами статичності та всіма ознаками розвитку відбувається в просторі та часі, але зміни зароджуються в просторі, а час тільки їх фіксує. Саме у просторі вони в основному закономірно виникають, розвиваються і занепадають» [Коць-Григорчук 2011, с. 44]. Мовний ландшафт із неоднорідно поширеними в ньому різнорівневими явищами – предмет вивчення лінгвістичної географії, і лінгвогеографічні студії, передусім Атлас української мови (АУМ) як фундаментальний здобуток української школи лінгвогеографії проф. Ф. Жилка, у якому за відповідною програмою (464 основні запитання) скартографовано 2358 говірок, створюють підґрунтя для реконструкції в діалектному просторі історичних етапів розвитку мови, виявлення зв'язків між цими етапами та їхньої тягlosti в часі, визначення відносної хронології мовних явищ [Коць-Григорчук 2013, с. 9]. З. Лещинський навіть зауважив, що «лінгвістична географія постала як результат зацікавлення мовною діакронією, через що її часто (і небезпідставно) трактують як метод діакронійного дослідження мови» [перекл. Н. Багнюк; Leszczyński 1980, с. 89]. Саме лінгвістичні атласи, репрезентуючи розташування явищ у просторі, дають змогу визначити напрями динаміки елементів структури діалектної мови, карта не лише демонструє загальні закономірності розташування ізоглос задля класифікації та групування говорів, вона доступне для аналізу просторові вияви діалектних процесів [Гриценко 1994а]. АУМ зумовив новий погляд на український діалектний простір як на «єдину історично складену неперервну цілість», було доведено «мовну єдність на всій українській етнічній території і відповідність окремих діалектних елементів сучасним літературно нормативним» [Коць-Григорчук 2013, с. 9]. Відомості з карт атласів та їх інтерпретація, нагромаджений матеріал діалектологічних студій створюють умови для локалізації комплексів мовних рис писемної пам'ятки в діалектному просторі, а зони їх максимального нашарування вважати ймовірними місцями походження автора чи переписувача давнього тексту [Коць-Григорчук 2002, с. 139–145; Нетреба (Багнюк) 2004, с. 231–240].

Праця П. Гриценка «Простір і час у лінгвістичній географії» у контексті окресленої проблематики привертає особливу увагу: переконливим є погляд на географію окремих явищ у зв'язку з можливою реконструкцією послідовності етапів змін цих явищ [Гриценко 1994б, с. 105]. Лінгвістична карта АУМ «урівняла» на одній площині архаїчні елементи – вихідні в розвитку певної одиниці мови, та одиниці похідні – результати кількоетапних змін вихідного стану [Там само, с. 101]. Автор висновує, що «у лінгвокартографуванні, де на передній план проступає географія, час виявляється прихованою ознакою, яка може бути окреслена внаслідок інтерпретації просторових характеристик. Ще одним

важливим елементом, що визначає напрями і глибину динаміки явищ, є їх структура: час відбивається не лише на величині ареалу, а й на глибині структурних перетворень» [Там само, с. 107].

Сьогодні, коли діалектологія та лінгвогеографія володіють значним масивом матеріалу, великою доказовою базою із більшості діалектних обширів, локалізація в просторі й у часі давнього тексту, використання методології лінгвістичної атрибуції, визначення належності текстів до національних культур і літератур, набуває щоразу виразнішої підставовості. У своїх публічних виступах П. Гриценко наголошує на тому, що серед лінгвістів зростає усвідомлення евристичної цінності відомостей про діалектне мовлення як надійного джерела різноманітних свідчень про мову, її сучасний стан і минуле. Діалекти увібрали в себе мовні одиниці з різних часових проміжків, часто із дуже віддалених у часі, що підтверджують хронологічно атрибутовані й локалізовані писемні пам'ятки відповідних епох [Гриценко 2003, с. 7–23].

Попри те, що визначення просторових параметрів мовних одиниць залишається складною проблемою, низка сучасних досліджень засвідчує інтерес до лінгвогеографічного методу історичного картографування (палеолінгвогеографічних студій) [Мойсієнко 2006; Царалунга 2017]. Прикладом реалізації такого напрямку досліджень є праці польського мовознавця Б. Осовського, зокрема нещодавня публікація «Linguistic geography and historical material. An example of inventory ledgers from the second half of the 18th century kept in Wielkopolska» (Лінгвістична географія та історичний матеріал. На прикладі великопольських інвентарних книг другої половини XVIII ст. – переклад Н. Багнюк) [Osowski 2020], яка продемонструвала нові можливості лінгвогеографічного аналізу історичного матеріалу; автор детально описує історичний контекст цього періоду та стан мови відповідно до мовної політики Просвітництва, обґрунтовує застосування теорії варіативності в дослідженні лексики інвентарів, зокрема просторової репрезентації варіантів лексичних одиниць, їх типів, аналізує причини і масштаби їх функціонування в багатьох текстах того самого жанру. Лінгвістичні карти узагальнюють мовні факти і створюють рельєфне уявлення про

функціонування польської мови, що була внутрішньо диференційована в географічному просторі. Автор пояснює цю диференціацію низкою чинників, якот: рівнем освіти писарів, володіння літературною польською мовою, діалектною домінантою мовця, впливами іноземних мов та ін. [Osowski 2020, с. 111]. Б. Осовський акцентує на важливості ідеї порівнювання локалізованих текстів того самого жанру, написаних в одному часовому проміжку, але на різних географічних теренах, у різних регіонах, на потребі узагальнення результатів часто ізольованих студій окремих мовних обширів, що назагал спричинює появу непереконливих чи навіть помилкових висновків, якщо їх не опрацювати із загальнонаціональної перспективи [Osowski 2020, с. 118]. З огляду на проблематику досліджень, за спостереженням Б. Осовського, зв'язок історичної діалектології з описовою не настільки тісний, як власне зв'язок із лінгвогеографією [Osowski 2019, с. 70].

Висновки. Отже, дослідження українського мовного континууму в його історичному розвитку оприявнюють складний вузол проблем, розв'язання яких можливе за умов детального вивчення всіх процесів у мовних підсистемах, їх поступовості і взаємозумовленості. Лінгвістична географія, виникнувши в останній чверті XIX ст., упродовж XX ст. значно розвинулася, вдосконаливши методи й засоби картографування. Створення лінгвістичних атласів відкрило перспективи для студій нового типу, адже карта репрезентує не тільки розташування ізоглос і групи говорів, а й дає змогу вивчати мову в просторі й у часі, показує властиві мовному явищу особливості функціонування на різних частинах охопленого діалектного обширу. Відтак виникає змога аналізувати структурні різновиди мовних фактів та історію мовних явищ з урахуванням даних із писемних пам'яток, виявляти місця виникнення явищ, осягати специфіку їх розвитку, закономірності функціонування, зміни території поширення.

Теоретичні узагальнення лінгвістів, переконливі способи інтерпретувати мовний матеріал писемних пам'яток методами і засобами лінгвогеографії, обґрунтування ідеї історичного лінгвокартографування створюють вагоме підґрунтя й окреслюють перспективи для подальших студій.

Література

1. Аванесов Р.И., Бернштейн С.Б. Лингвистическая география и структура языка. О принципах Общеславянского лингвистического атласа. Москва, 1959.
2. Аванесов Р.И. Лингвистическая география и история русского языка. *Вопросы языкознания*. 1952. № 6. С. 25–47.
3. Атлас української мови: у 3 т. / редкол.: І.Г. Матвіяс (голова) та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1984–2001 [Т. 1: Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі / ред. тому І.Г. Матвіяс. Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі / ред. тому Я.В. Закревська. Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі / ред. тому: А.М. Залеський, І.Г. Матвіяс].
4. Багнюк Н.В. Середньошифтове Четвероєвангеліє: лінгвістичний і палеографічний аналіз: автореф. дис. ... канд. філол. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2011. 16 с.
5. Багнюк Н. Українська пасійна проповідь XVI століття: мовні контрасти. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Чернівці, 2016. Вип. 772: Романо-слов'янський дискурс. С. 159–162.

6. Бузук П. З історичної діалектології української мови. Говірка Луцької Євангелії XIV віку. *Збірник Комісії для дослідження історії української мови*. Київ, 1931. С. 127–138.
7. Бузук П.А. Лінгвістична географія як дапаможный метады пры вивучэнні гісторыі мовы. *Sbornik praci I sjezdu slovanskych filologů v Praze*, 1929. Praha, 1932. Sv. II. С. 458–475.
8. Булаховський Л. Питання походження української мови / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О.О. Потебні. Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. 218 с.
9. Голуб О.М. П.О. Бузук про методологію лінгвогеографічного дослідження. *Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвузівський збірник наукових статей*. Київ–Ніжин, 2006. Вип. XI: Лінгвістика і літературознавство. Частина I. С. 5–9.
10. Гринчишин Д.Г. Загальні спостереження над діалектними особливостями українських пам'яток XIV–XVIII ст. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі* / ред. М.В. Никончук. Житомир, 1983. С. 14–15.
11. Гринчишин Д. Писемні пам'ятки XVI – п.п. XVII ст. як джерело вивчення українських діалектів. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної конференції на честь 80-річчя проф. Йосипа Дзендзелівського. Ужгород, 2001. Вип. 4. С. 175–181.
12. Гриценко П.Е. Некоторые замечания о диалектной основе украинского литературного языка. *Philologia Slavica: к 70-летию акад. Н.И. Толстого* / Институт славяноведения и балканистики РАН. Москва, 1993. С. 284–294.
13. Гриценко П. На шляхах пошуків: українська лінгвогеографія від К. Михальчука до сьогодні. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ, 1994а. С. 5–10.
14. Гриценко П. Простір і час у лінгвістичній географії. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ, 1994б. С. 102–110.
15. Гриценко П.Е. Об интерпретации лингвистических карт. *Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists* / Marie Curie-Sklodowska University. Department of Slavonic linguistics. Lublin: Maria Curie-Sklodowska University press, 2003. Vol. 2 / ed. S. Warchol. S. 7–23.
16. Гриценко П.Ю. Загальнослов'янський лінгвістичний атлас – новий етап дослідження слов'янських мов (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 9 квітня 2014 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2014. № 6. С. 21–30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2014_6_6
17. Гриценко С.П. Локальні маркери в українських пам'ятках офіційно-ділового стилю другої половини XVII–XVIII ст. *Gwary dżiś* / Redaktor naczelny Jerzy Sierociuk. Vol. 12. 2020. S. 109–126.
18. Демина Е.И. Лингвогеография и история языка: к вопросу о возможностях и методике синтетического анализа. *Dialectologia Slavica*. Сборник к 85-летию С.Б. Бернштейна / Отв. ред. Г.П. Клепикова; Институт славяноведения и балканистики РАН. Москва: Индрик, 1995. С. 75–86.
19. Демина Е.И. История языка как синтез данных памятников письменности и материала наблюдений над лингвогеографическими картами. *Исследования по славянской диалектологии. б: Славянская диалектология и история языка* / Отв.ред. Л.Э. Калнынь, Г.И. Клепикова; Российская академия наук, Институт славяноведения. Москва, 2005. С. 16–27.
20. Дзендзелівський Й. Деякі питання методики і теорії інтерпретації лінгвістичних карт (На матеріалі слов'янських атласів). *Праці XI республіканської діалектологічної наради*. Київ: Наукова думка, 1965. С. 20–39.
21. Дзендзелівський Й.О. Лінгвогеографічний аспект у дослідженнях з історії мови. *Праці XIII Республіканської діалектологічної наради*. Київ, 1970. С. 28–34.
22. Дзендзелівський Й. Стан дослідження генези українських діалектів. *Мовознавство*. 1981. №1. С.45–51.
23. Дзендзелівський Й. Спроба реконструкції закарпатського діалекту станом на кінець XIV ст. (До постановки питання). *Карпатський край*. Ужгород, 2000. №1–4. С. 86–90.
24. Жилко Ф. Концепція Атласу української мови. *Slavia*. 1980. Roc. 49. Č. 1–2. S. 77–83.
25. Жилко Ф.Т. Походження південно-західних діалектів української мови (у світлі даних лінгвістичної географії). *Праці XIII Республіканської діалектологічної наради*. Київ, 1970. С. 3–14.
26. Залізник Л. Від склавинів до української нації. Київ, 1997. 256 с.
27. Керницький І.М. Система словозміни в українській мові: На матеріалах пам'яток XVI ст. Київ, 1967. 288 с.
28. Коць-Григорчук Л. Метод накладання ареалів у лінгвістичному дослідженні. *Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору*. Нью-Йорк; Львів, 2002. С. 139–145.
29. Коць-Григорчук Л. Еволюція українського мовлення в діалектному просторі. *Українська мова*. 2011. № 3. С. 41–51.
30. Коць-Григорчук Л.М. Рельєф українського мовного простору (континуальні студії): монографія. Львів: Літопис, 2013. 162 с.
31. Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. Житомир, 2006. 448 с.
32. Мойсієнко В. Протографи і мова Лавришівського Євангелія. *Лавришівське Євангеліє XIV століття*. Видання факсимільного типу. Дослідження. Київ: Горобець, 2018. С. 431–450.

33. Нетреба (Багнюк) Н. Постаць Лаврентія Зизанія крізь призму лінгвогеографії. *Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2004. С. 231–240+ карта.

34. Німчук В. Київський псалтир 1397 р. – пам'ятка північного діалекту української мови. *Український діалектологічний збірник*. Кн. 3. Київ, 1997. С. 218–230.

35. Німчук В.В. Наддністрянські діалектні риси в «Євсевієвому Євангелії 1283 року». *Вісник Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаніка*. Серія: Філологія: зб. наук. праць / відп. ред. В.Г. Матвішин. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XIX–XX. С. 3–17.

36. Півторак Г. Деякі методологічні проблеми дослідження історії української мови на сучасному етапі. *Український глотогенез: Матеріали Міжнародної наукової конференції* / Відп. ред. В.М. Мойсієнко. Житомир: «Полісся», 2015. С. 5–18.

37. Чепіга І.П. Пересопницьке Євангеліє — унікальна пам'ятка української мови. *Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик* / Видання підгот.: І.П. Чепіга, Л.А. Гнатенко. Київ, 2001. С. 13–54.

38. Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст. Хмельницький, 2017. 390 с.+ карти, таблиці/

39. Leszczyński Z. Geografia językowa i jej skuteczność w badaniach diachronicznych. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. Zeszyt XXXVII*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1980 S. 89–98.

40. Osowski B. Linguistic geography and historical material. An example of inventory ledgers from the second half of the 18th century kept in Wielkopolska. *Gwary dziś* / Redaktor naczelny J. Sierociuk. Vol. 13. 2020. S. 111–134.

41. Osowski B. Wariantywność leksykalno-semantyczna języka wielkopolskich inwentarzy z drugiej połowy XVIII wieku. *Studia z dialektologii historycznej; Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk. [Gwary Dziś. Monografie. T. IV / pod red. J. Sierociuka]*. Poznań, 2019. 245 s.

References

1. Avanesov R.I., Bernshtein S.B. (1959) Lingvisticheskaia geografiia i struktura iazyka [Linguistic geography and language structure]. *O printsipakh Obshchieslavianskogo lingvisticheskogo atlasa*. Moskva [in Russian].

2. Avanesov R.I. (1952) Lingvisticheskaya geografiya i istoriya russkogo yazyka [Linguistic geography and the history of the Russian language]. *Voprosy yazykoznanii*. № 6. S. 25–47 [in Russian].

3. Atlas ukraïnskoi movy (1984–2001) [Atlas of the Ukrainian language]: u 3 t. / redkol.: I.H. Matviias (holova) ta in.; AN URSSR, In-t movoznavstva im. O.O. Potebni [ta in.]. Kyiv: Naukova dumka [T. 1: Polissia, Serednia Naddnyprianshchyna i sumizhni zemli / red. tomu I.H. Matviias. T. 2: Volyn, Naddnistrrianshchyna, Zakarpattia i sumizhni zemli / red. tomu Ya.V. Zakrevska. T. 3: Slobozhanshchyna, Donechchyna, Nyzhnia Naddnyprianshchyna, Prychornomor'ya i sumizhni zemli / red. tomu: A.M. Zaleskyi, I.H. Matviias] [in Ukrainian].

4. Bahniuk N.V. (2011) Serednoshyftove Chetveroievanheliie: linhvistychnyi i paleohrafichnyi analiz [Medium Type Four Gospels: Linguistic and Paleographic Analysis]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk; Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv. 16 s. [in Ukrainian].

5. Bahniuk N. (2016) Ukrains'ka pasiina propovid' XVI stolittia: movni kontrasty [Ukrainian passion sermon of the 16th century: linguistic contrasts]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zb. nauk. prats. Chernivtsi*. Vyp. 772: Romano-slovians'kyi dyskurs. S. 159–162 [in Ukrainian].

6. Buzuk P. (1931) Z istorychnoi dialektolohii ukrains'koi movy. Hovirka Luts'koi Yevanhelii XIV viku [From the historical dialectology of the Ukrainian language. The dialect of the Lutsk Gospel of the 14th century]. *Zbirnyk Komisii dlia doslidzhennia istorii ukrains'koi movy*. Kyiv. S. 127–138 [in Ukrainian].

7. Buzuk P.A. (1932) Lingvistychnaia geografiia iak dapamozhnyi metod pry vyvuchehnni historyi movy [Linguistic geography as an additional method in the study of language history]. *Sbornik praci I sjezdu slovanskykh filologů v Praze, 1929*. Praha. Sv. II. C. 458–475 [in Belarusian].

8. Bulakhovskiy L. (1956) Pytannia pokhodzhennia ukrains'koi movy [The question of the origin of the Ukrainian language] / AN URSSR, In-t movoznavstva imeni O.O. Potebni. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR. 218 s. [in Ukrainian].

9. Holub O.M. (2006) P.O. Buzuk pro metodolohiiu linhvoehrafichnogo doslidzhennia [P.O. Buzuk about the methodology of linguistic-geographical research]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii: Mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh statei*. Kyiv–Nizhyn. Vyp. XI: Linhvistyka i literaturoznavstvo. Chastyna I. S. 5–9 [in Ukrainian].

10. Hrynchyshyn D.H. (1983) Zahalni sposterezhennia nad dialektnymy osoblyvostiamy ukrains'kykh pamiatok XIV–XVIII st. [General observations on the dialectal features of Ukrainian monuments of the 14th–18th centuries.]. *Struktura i rozvytok ukrainskykh hovoriv na suchasnomu etapi* / red. M.V. Nykonchuk. Zhytomyr. S. 14–15 [in Ukrainian].

11. Hrynchyshyn D. (2001) Pysemni pamiatky XVI – p.p. XVII st. yak dzherelo vyvchennia ukrains'kykh dialektiv [Written monuments 16th – first part of 17th century as a source of studying Ukrainian dialects]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Mizhnarodnoi konferentsii na chest 80-richchia prof. Yosypa Dzendzelivs'koho. Uzhhorod. Vyp. 4. S. 175–181 [in Ukrainian].

12. Gritsenko P.E. (1993) Nekotorye zamechaniia o dialektnoi osnove ukrainskogo literaturnogo iazyka [Some remarks about the dialectal basis of the Ukrainian literary language]. *Philologia Slavica*: k 70-letiiu akad. N.I. Tolstogo / Institut slavianovedeniia i balkanistiki RAN. Moskva. S. 284–294 [in Russian].
13. Hrytsenko P. (1994a) Na shliakhakh poshukiv: ukrains'ka linhvoheohrafiia vid K. Mykhalchuka do s'ohodni [On the path of search: Ukrainian linguistic geography from K. Mykhalchuk to the present day]. *Problemy suchasnoi arealohii*. Kyiv. S. 5–10 [in Ukrainian].
14. Hrytsenko P. (1994b) Prostir i chas u linhvistychnii heohrafi [Space and time in linguistic geography]. *Problemy suchasnoi arealohii*. Kyiv. S. 102–110 [in Ukrainian].
15. Gritsenko P.E. (2003) Ob interpretatsii lingvisticheskikh kart [On the interpretation of linguistic maps]. *Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists / Marie Curie-Sklodowska University. Department of Slavonic linguistics. Lublin: Maria Curie-Sklodowska University press. Vol. 2 / ed. S. Warchol. S. 7–23 [in Russian].*
16. Hrytsenko P.Yu. (2014) Zahalnoslovians'kyi linhvistychnyi atlas – novyi etap doslidzhennia slovians'kykh mov [The All-Slavic Linguistic Atlas – a new stage in the study of Slavic languages] (za materialamy naukovoi dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 9 kvitnia 2014 r.). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. № 6. S. 21–30. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2014_6_6 [in Ukrainian].
17. Hrytsenko S.P. (2020) Lokalni markery v ukrainskykh pamiatkakh ofitsiino-dilovoho styliu druhoi polovyny XVII–XVIII st. [Local markers in Ukrainian monuments of official style of the second half of the 17th–18th centuries]. *Gvary dziś / Redaktor naczelny J. Sierociuk. Vol. 12. S. 109–126 [in Ukrainian].*
18. Demina E.I. (1995) Lingvogeografiya i istoriya yazyka: k voprosu o vozmozhnostiakh i metodike sinteticheskogo analiza. [Linguogeography and the history of language: to the question of the possibilities and methods of synthetic analysis] *Dialectologia Slavica. Sbornik k 85-letiiu S.B. Bernshteina / Otv. red. G.P. Klepikova; Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN. Moskva: Indrik. S. 75–86 [in Russian].*
19. Demina E.I. (2005) Istoriya yazyka kak sintez dannykh pamyatnikov pismennosti i materiala nabliudeniya nad lingvogeograficheskimi kartami [The history of the language as a synthesis of the data of written monuments and the material of observations on linguo-geographical maps]. *Issledovaniya po slavianskoi dialektologii. 6: Slavianskaya dialektologiya i istoriia yazyka / Otv. red. L.E. Kalnyn, G.I. Klepikova; Rossiiskaya akademiya nauk, Institut slavianovedeniya. Moskva. S. 16–27 [in Russian].*
20. Dzendzelivskyi Yo. (1965) Deiaki pytannia metodyky i teorii interpretatsii linhvistychnykh kart (Na materialakh slovians'kykh atlasiv) [Some questions of methodology and theory of interpretation of linguistic maps (On the material of Slavic atlases)]. *Pratsi XI respublikans'koi dialektolohichnoi narady*. Kyiv: Naukova dumka. S.20–39 [in Ukrainian].
21. Dzendzelivskyi Yo.O. (1970) Linhvoheohrafichnyi aspekt u doslidzhenniakh z istorii movy [Linguogeographical aspect in research on the history of language]. *Pratsi XIII Respublikans'koi dialektolohichnoi narady*. Kyiv. S. 28–34 [in Ukrainian].
22. Dzendzelivskyi Yo. (1981) Stan doslidzhennia henezy ukrains'kykh dialektiv [The state of research on the genesis of Ukrainian dialects.]. *Movoznavstvo*. № 1. S. 45–51 [in Ukrainian].
23. Dzendzelivskyi Yo. (2000) Sproba rekonstruktsii zakarpatskoho dialektu stanom na kinets XIV st. (Do postanovky pytannia) [An attempt to reconstruct the Transcarpathian dialect as of the end of the 14th century]. *Karpatskyi kraj*. Uzhhorod. № 1–4. S. 86–90 [in Ukrainian].
24. Zhylko F. (1980) Kontseptsiiia Atlasu ukrains'koi movy [The conception of the Atlas of the Ukrainian language]. *Slavia*. Roc. 49. Č. 1–2. S. 77–83 [in Ukrainian].
25. Zhylko F.T. (1970) Pokhodzhennia pivdenno-zakhidnykh dialektiv ukrains'koi movy (u svitli danykh linhvistychnoi heohrafi) [The origin of the south-western dialects of the Ukrainian language (in the light of the data of linguistic geography)]. *Pratsi XIII Respublikans'koi dialektolohichnoi narady*. Kyiv. S. 3–14.
26. Zaluzniak L. (1997) Vid sklavyv do ukrains'koi natsii [From Slavians to the Ukrainian nation]. Kyiv. 256 s. [in Ukrainian].
27. Kernytskyi I.M. (1967) Systema slovozmyny v ukrains'kii movi: Na materialakh pamiatok XVI st. [The system of word change in the Ukrainian language: On the materials of monuments of the 16th century]. Kyiv. 288 s. [in Ukrainian].
28. Kots-Hryhorchuk L. (2002) Metod nakladannia arealiv u linhvistychnomu doslidzhenni [The method of superimposing areas in linguistic research]. *Linhvistychno–heohrafichne doslidzhennia ukrains'koho diialektnoho prostoru*. Niu-York; Lviv. S. 139–145 [in Ukrainian].
29. Kots-Hryhorchuk L. (2011) Evoliutsiia ukrainskoho movlennia v dialektnomu prostori [Evolution of Ukrainian vernacular in dialect space]. *Ukrains'ka mova*. № 3. S. 41–51 [in Ukrainian].
30. Kots-Hryhorchuk L.M. (2013) Relief ukrainskoho movnoho prostoru (kontynualni studii) [Relief of the Ukrainian language space]: monohrafiia. Lviv: Litopys. 162 s. [in Ukrainian].
31. Moisiienko V.M. (2006) Fonetychna systema ukrainskykh poliskykh hovoriv u XVI–XVII st. [Phonetic system of Ukrainian Polissya dialects in the 16th–17th centuries]. Zhytomyr. 448 s. [in Ukrainian].
32. Moisiienko V. (2018) Protografy i mova Lavryshivs'koho Yevanheliia [Protographs and language of the Lavryshiv Gospel]. *Lavryshivske Yevanheliie XIV stolittia*. Vydannia faksymilnoho typu. Doslidzhennia. Kyiv: Horobets. S. 431–450 [in Ukrainian].

33. Netreba (Bahniuk) N. Postat' Lavrentiia Zyzaniia kriz pryзму linhvohohrafi [The figure of Lavrentii Zyzanii through the prism of linguistic geography]. *Dialektolohichni studii. 4: Shkoly, postati, problemy / vidp. red. P. Hrytsenko, N. Khobzei; Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakovycha NAN Ukraïny. Lviv, 2004. S. 231–240+ karta [in Ukrainian].*
34. Nimchuk V. (1997) Kyivskiy psal'tyr 1397 r. – pamiatka pivnichnoho dialektu ukrains'koi movy [The Kyiv Psalter of 1397 – a monument of the northern dialect of the Ukrainian language]. *Ukrainskyi dialektolohichniy zbirnyk. Kn. 3. Kyiv. S. 218–230 [in Ukrainian].*
35. Nimchuk V.V. (2007) Naddnistrianski dialektni rysy v «Yevseviievomu Yevanhelii 1283 roku» [Transdnistrian dialect features in the «Eusevii's Gospel of 1283»]. *Visnyk Prykarp. nats. un-tu im. V. Stefanyka. Seriya: Filolohiia: zb. nauk. prats / vidp. red. V.H. Matviishyn. Ivano-Frankivsk. Vyp. XIX–XX. S. 3–17 [in Ukrainian].*
36. Pivtorak H. (2015) Deiaki metodolohichni problemy doslidzhennia istorii ukrains'koi movy na suchasnomu etapi [Some methodological problems of research of the history of the Ukrainian language at the present stage]. *Ukrains'kyi hlotohenez: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii / Vidp. red. V.M. Moisiienko. Zhytomyr: «Polissia». S.5–18 [in Ukrainian].*
37. Chepiha I.P. (2001) Peresopnytske Yevanheliie – unikalna pamiatka ukrainskoi movy [Peresopnytske Yevanheliie – an unique monument of Ukrainian language]. *Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561 rr. Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovopokazhchyk / Vydannia pidhot.: I.P. Chepiha, L.A. Hnatenko. Kyiv. S. 13–54 [in Ukrainian].*
38. Tsaralunha I. (2017) Variativnist u staroukrainskii literaturno-pysemnii movi XIV–XV st. [Variability in the Old Ukrainian literary and written language of the 14th–15th centuries]. *Khmelnytskyi. 390 s.+ karty [in Ukrainian].*
39. Leszczyński Zenon (1980) Geografia językowa i jej skuteczność w badaniach diachronicznych. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. Zeszyt XXXVII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. S. 89–98 [in Polish].*
40. Osowski Błażej (2020) Linguistic geography and historical material. An example of inventory ledgers from the second half of the 18th century kept in Wielkopolska. *Gwary dziś / Redaktor naczelny J. Sierociuk. Vol. 13. S. 111–134 [in English].*
41. Osowski Błażej (2019) Wariantywność leksykalno-semantyczna języka wielkopolskich inwentarzy z drugiej połowy XVIII wieku. *Studia z dialektologii historycznej; Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk. [Gwary Dziś. Monografie. T. IV / pod red. J. Sierociuka]. Poznań. 245 s. [in Polish].*

SPATIAL CHARACTERISTICS OF LINGUISTIC PHENOMENA IN DIACHRONY: THE TRAJECTORY OF THEIR STUDY IN UKRAINIAN AND SLAVONIC LINGUISTICS

Abstract. The relevance of the reconstruction of the language landscape with attention to the spread of linguistic units in the language continuum of past centuries is beyond doubt. Such information allows not only to identify and study the genesis of linguistic phenomena, foreign language influences, interlingual contacts, interdialectal interactions, but also to trace the peculiarities of the interaction of linguistic, social and cultural-historical phenomena in a certain time span. Geographical projection of lexical items from written monuments of a particular period carries much scientific value, allowing a deeper understanding of the semantic structure of words, formed under the influence of linguistic and extralingual factors. Dated and localized written monuments, “witnesses” of the functioning of language in a particular time and space, falling into the field of view of linguists, can reveal important information for the knowledge of linguistic existence. In the article, the author decided to trace the evolution of linguistic ideas (in Ukrainian and Slavic studies in general) to study the spatial behavior of linguistic phenomena in diachrony based on data from written monuments and identify dialectal dominants of ancient localized and anonymous monuments. There is a long tradition of using the method of direct comparison of linguistic features in ancient texts with the corresponding features of modern dialect or group of dialects (works of I. Svientsitskyi, I. Ohiyenko, I. Pankevych, S. Bevzenko, I. Kernyskyi, O. Horbach, I. Chepiha, V. Nimchuk and others). Crystallization of the idea of historical linguistic mapping, the creation of a diachronic atlas of the Ukrainian language, which would reveal the relationships of different elements of the language system in different periods (Yo. Dzendzelivskyi). The study of linguistic existence by linguistic geography in modern linguistics (P. Hrytsenko, L. Kots-Hryhorchuk, V. Moisiyenko, B. Osovskyi and others). Systematic processing of data from written monuments with the projection of these data on a linguistic map creates conditions for the analysis of structural varieties of linguistic facts and history of linguistic phenomena, to identify places of occurrence of phenomena, understanding the specifics of their development, patterns of functioning, changes in distribution.

Keywords: written monument, language features, historical dialectology, linguistic geography, geographical projection of language phenomena, dialect area, dialect.

© Багнюк Н., 2021 р.

Наталія Багнюк – кандидат філологічних наук, завідувач відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, Україна; natalyabahnyuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6821-2227>

Natalia Bahniuk – Candidate of Philology, Head of the Ukrainian Language Department of I. Krypiakovych Institute of Ukrainian studies National Academy of Science of Ukraine, Lviv, Ukraine; natalyabahnyuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6821-2227>